

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم

دانشکده حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق خصوصی

عنوان:

بررسی شروط ضمن عقد در بیمه شخص ثالث

استاد راهنما:

دکتر سید حسن وحدتی شبیری

استاد مشاور

دکتر ابراهیم عبدی پور

۱۳۸۶ / ۱۰ / ۱۲

نگارنده:

جعفر معزی

تأیید شده
۱۳۸۶ تابستان

کتابخانه اسناد و آرکایو
دانشگاه قم

۱۰۹۶۳۶

تقدیم:

به همسر عزیز و مهربانم که همواره در راه علم و دانش

مشوق اینجانب بوده اند.

تقدیر و تشکر

امروز که به حول و قوه الهی این اثر به پایان می رسد، برخویشتن لازم می دانم که از تمام اساتید خود بخصوص اساتید گروه حقوق خصوصی دانشکده حقوق دانشگاه قم کمال تشکر و قدردانی را می نمایم، و از استادان گران قدر آقایان دکتر سید حسن وحدتی شبیری و دکتر ابراهیم عبدی پور که در به ثمر رسیدن این تلاش علمی، نگارنده را یاری داده اند سپاس گزار می باشم.

چکیده

بر اساس قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل شخص ثالث مصوب ۱۳۴۷، کلیه دارندگان وسایل نقلیه موتوری موظفند که مسئولیت مدنی خود را بیمه نمایند. با توجه به اینکه بیمه شخص ثالث به صورت یک عقد الحاقی می باشد بنابراین بیمه گران در زمان انعقاد عقد بیمه شخص ثالث اقدام به درج شروطی در ضمن قرارداد بیمه شخص ثالث می نمایند، این شروط که در شرکت های بیمه تحت عنوان شرایط عمومی بیمه نامه شخص ثالث می باشد از قبل توسط بیمه گران آماده شده و بیمه گذاران صرفاً با آن ملحق می شوند بدون اینکه حق اصلاح یا تغییر آن را داشته باشند. علی رغم اینکه این شروط مشخص کننده تعهدات طرفین در مقابل یکدیگر می باشد ولی متأسفانه اکثر بیمه گذاران از وجود این شروط اطلاعی ندارند و آن عده ای هم که از وجود شروط مطلع می شوند چون به صورت تخصصی و فنی تنظیم شده است از عبارات و اصطلاحات آن سردر نمی آورند، بنابراین جا دارد که شرکت های بیمه تدابیری را در نظر بگیرند تا شروط ضمن عقد بیمه به نحو صحیح و کامل به اطلاع بیمه گذاران رسانده شود تا اینکه بیمه گذاران از حدود تعهدات خود آگاه شوند لذا در این تحقیق ما این شروط را به لحاظ حقوقی مورد نقد و بررسی قرار می دهیم.

کلید واژه: شروط ضمن عقد، بیمه شخص ثالث، عقد، شروط، شخص ثالث

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۵	بیان مساله
۶	-اهداف پژوهش
۷	-اهمیت تحقیق
۱۰	-پیشینه تحقیق
۱۱	-سوالات تحقیق
۱۱	-فرضیات تحقیق
۱۲	-روش تحقیق
۱۲	-تقسیم مطالب
۱۴	فصل نخست: کلیات
۱۶	مبحث نخست: تعاریف و تاریخچه بیمه
۱۶	گفتار نخست: تعریف و اقسام بیمه
۱۶	الف) تعریف بیمه
۱۸	ب) اقسام بیمه

- ۱- بیمه اشیاء یا اموال ۲۰
- ۲- بیمه اشخاص ۲۱
- ۳- بیمه مسئولیت مدنی ۲۲
- ۴- بیمه زیان پولی ۲۳
- گفتار دوم: تاریخچه بیمه و بیمه های مسئولیت ۲۵
- الف) تاریخچه بیمه ۲۵
- ب) تاریخچه بیمه های مسئولیت ۲۷
- مبحث دوم: مفهوم، ماهیت بیمه شخص ثالث و شروط ضمن عقد ۳۱
- گفتار نخست: مفهوم قرارداد بیمه شخص ثالث و عناصر آن ۳۱
- الف) تعریف قرارداد بیمه شخص ثالث ۳۱
- ب) عناصر قرارداد بیمه شخص ثالث ۳۳
- ۱- طرفین قرارداد ۳۴
- ۱-۱- بیمه گر ۳۴
- ۲-۱- بیمه گذار ۳۵
- ۲- موضوع قرارداد بیمه شخص ثالث ۳۵
- گفتار دوم: ماهیت قرارداد بیمه شخص ثالث و مبنای مسئولیت دارنده ۳۶
- الف) ماهیت قرارداد بیمه شخص ثالث ۳۶
- ب) مبنای مسئولیت دارنده و سائط نقلیه موتوری در قبال اشخاص ثالث ۴۱
- گفتار سوم: مفهوم و اقسام شروط ضمن عقد ۴۴
- الف) مفهوم شروط ضمن عقد ۴۵

- ب) اقسام شروط ضمن عقد..... ۴۹
- ۱- شروط صریح..... ۵۱
- ۲- شروط ضمنی..... ۵۲
- ۱-۲- شروط ضمنی بنایی..... ۵۴
- ۲-۲- شروط ضمنی عرفی..... ۵۵

فصل دوم: شروط مربوط به موضوع و طرفین قرارداد بیمه شخص ثالث ۵۸

- مبحث نخست: شروط مربوط به موضوع قرارداد بیمه شخص ثالث ۶۰
- گفتار نخست: شروط مربوط به وسیله نقلیه و راننده آن ۶۰
- الف) وسیله نقلیه مورد بیمه ۶۰
- ۱- نوع وسیله نقلیه..... ۶۱
- ۲- نوع استفاده از وسیله نقلیه و ضمانت اجرای تخلف از آن ۶۲
- ۳- محموله و بار وسیله نقلیه ۶۶
- ۴- ظرفیت وسیله نقلیه ۶۷
- ب) راننده و متصرف وسیله نقلیه ۶۹
- ۱- شرط مربوط به راننده و ضمانت اجرای آن ۶۹
- ۱-۱- دارا بودن گواهینامه رانندگی متناسب با وسیله نقلیه و هوشیاری راننده ۷۰
- ۱-۲- عمد و تقصیر راننده..... ۷۱
- ۲- متصرف غیر قانونی وسیله نقلیه..... ۷۴
- گفتار دوم: شروط مربوط به شخص ثالث (ذینفع بیمه) ۷۵

- الف) مفهوم شخص ثالث ۷۶
- ب) مصادیق شخص ثالث ۷۶
- ج) استثنائات شخص ثالث ۷۷
- د) تعداد شخص ثالث منتفع از بیمه ۸۰
- ۱- خارج از وسیله نقلیه ۸۰
- ۲- داخل در وسیله نقلیه ۸۱
- گفتار سوم: شروط مربوط به خسارات موضوع بیمه شخص ثالث ۸۱
- الف) خسارت بدنی ۸۲
- ۱- فوت ۸۲
- ۲- صدمات بدنی و جرح ۸۳
- ۳- زیان نقص عضو و از کارافتادگی ۸۴
- ب) خسارات مالی ۸۶
- ج) استثنائات (خساراتی که از شمول بیمه شخص ثالث خارج هستند) ۸۸
- مبحث دوم: شروط ناظر به تکالیف و تعهدات طرفین قرارداد ۹۱
- گفتار نخست: شروط ناظر به تکالیف و تعهدات بیمه گذار ۹۲
- الف) رعایت اصل حسن نیت و اظهار واقعیات و ضمانت اجرای نقض آن ۹۲
- ب) اعلام تشدید خطر و ضمانت اجرای آن ۱۰۳
- ج) اقامه دعوی ظرف موعده مقرر و ضمانت اجرای آن (شرط مرور زمان) ۱۱۳
- د) پرداخت به موقع حق بیمه و ضمانت اجرای آن ۱۲۲

- ه) اعلام حادثه و خسارت در مهلت مقرر و ضمانت اجرای آن ۱۳۱
- و) عدم سازش با زیان دیده ۱۳۵
- ۱- عدم سازش با زیان دیده بدون رضایت کتبی بیمه گر ۱۳۶
- ۲- عدم سازش با زیان دیده به علت تمدید قرارداد با تاخیر ۱۳۸
- ر) تسلیم آراء صادره از مراجع قضایی به بیمه گر ظرف مهلت های مقرر ۱۴۱
- گفتار دوم: شروط ناظر به تعهدات بیمه گر ۱۴۳
- الف) پرداخت خسارات وارده به شخص ثالث ۱۴۳
- ب) تخفیف در حق بیمه قراردادهای آتی در صورت عدم تصادف ۱۴۶
- ج) تصفیه خسارت براساس داوری ۱۵۰
- د) پرداخت مبالغی که بیمه گذار هزینه کرده است ۱۵۵

فصل سوم: شروط مربوط به فسخ و انحلال قرار داد بیمه شخص ثالث و آثار آن ۱۶۰

- مبحث نخست: شروط مربوط به فسخ و انفساخ قرارداد بیمه شخص ثالث ۱۶۲
- گفتار نخست: فسخ قرارداد توسط بیمه گر ۱۶۲
- الف) فسخ قرارداد به علت اعسار یا ورشکستگی بیمه گذار ۱۶۳
- ۱- فسخ قرارداد به علت اعسار بیمه گذار ۱۶۴
- ۲- فسخ قرارداد به علت ورشکستگی بیمه گذار ۱۶۶
- ب) فسخ قرارداد به علت تشدید خطر ۱۶۷
- ج) فسخ قرارداد به علت عدم رعایت غیر عمدی حسن نیت ۱۷۰
- د) فسخ قرارداد بعد از جبران خسارت ۱۷۲

- ۱۷۶.....ها)فسخ قرارداد به علت انتقال موضوع بیمه یا فوت بیمه گذار.....
- ۱۷۹.....و)فسخ قرارداد به علت عدم پرداخت حق بیمه.....
- ۱۸۷.....گفتار دوم: فسخ قرارداد توسط بیمه گذار.....
- ۱۸۷.....الف)فسخ قرارداد به علت توقیف وسیله نقلیه.....
- ۱۹۰.....ب)فسخ قرارداد به علت فسخ سایر قراردادها توسط بیمه گر.....
- ۱۹۱.....ج)فسخ به علت از بین رفتن وضعیت خطرناک و عدم تخفیف در حق بیمه.....
- ۱۹۴.....د)فسخ قرارداد به علت فوت بیمه گذار یا انتقال موضوع بیمه.....
- ۱۹۷.....ها)فسخ قرارداد به علت ورشکستگی بیمه گر.....
- ۲۰۳.....گفتار سوم: انفساخ و خاتمه قرارداد بیمه شخص ثالث.....
- ۲۰۳.....الف)انفساخ قرار داد بیمه شخص ثالث.....
- ۲۰۴.....۱-انفساخ قرارداد بیمه شخص ثالث به علت لغو پروانه بیمه گر.....
- ۲۰۵.....۲-انفساخ قرارداد به علت از بین رفتن وسیله نقلیه.....
- ۲۰۷.....ب)خاتمه قرارداد بیمه شخص ثالث.....
- ۲۰۷.....۱-اقاله قرارداد بیمه شخص ثالث.....
- ۲۰۸.....۲-انقضای قرارداد بیمه شخص ثالث.....
- ۲۰۹.....مبحث دوم: آثار فسخ، انفساخ و بطلان قرارداد بیمه شخص ثالث.....
- ۲۰۹.....گفتار نخست: آثار فسخ و انفساخ در قرارداد بیمه شخص ثالث.....
- ۲۱۲.....گفتار دوم: آثار بطلان قرارداد بیمه شخص ثالث.....
- ۲۱۵.....نتیجه گیری.....
- ۲۱۹.....منابع و مآخذ.....

مقدمه

بیمه^۱ ایجاد تامین در مقابل خسارات احتمالی است که می تواند از وقوع حادثه ای ناشی شود. بیمه یک عمل حقوقی دو طرفه می باشد که با اراده دو طرف عقد (بیمه گر و بیمه گذار) ایجاد می شود.

با توجه به اینکه بیمه جزء عقود معوض، و دارای جنبه مالی می باشند، قانونگذار ما، در قانون بیمه از آن بعنوان معاملات بیمه نام برده است لذا بر این اساس قانونگذار در قانون تجارت در بند ۹ ماده ۲، عملیات بیمه بحری و غیر بحری را جزء معاملات تجاری قلم داد کرده است. بنابراین عملیات بیمه اعم از اینکه مربوط به بیمه دریایی یا غیردریایی باشد، جزء اعمال تجاری ذاتی محسوب می شوند.^۲

بنابر مطالبی که در بالا گفتیم، بیمه بعنوان یک عقد شناخته می شود که از سوی حقوقدانان خصوصیات را برای آن معرفی کرده اند.^۳ بیمه یک عقد لازم می باشد که با ایجاب و قبول دو طرف عقد ایجاد می شود، دلایلی که براساس آن بیمه را لازم معرفی کرده اند عبارتند از:

۱-Insurance.

۲-حسن ستوده تهرانی، حقوق تجارت، ج ۱ (تهران: دادگستر، ۱۳۷۴)، ص ۴۳؛ بهروز اخلاقی، "بجای پیرامون قراردادهای حمل و نقل از دیدگاه حقوق تجارت"، کانون وکلاء مرکز، ۶-۷ (دوره جدید، ۱۳۷۲): ۱۲۱.

۳-جان علی محمود صالحی، حقوق بیمه، (تهران: بیمه مرکزی ایران، ۱۳۸۱)، ص ۱۲۵؛ ایرج بابائی، حقوق بیمه، (تهران: سمت، ۱۳۸۴)، ص ۳۴-۴۱؛ حسن افشار، ابعاد حقوق عمومی بیمه های اشخاص، (تهران: آریان، ۱۳۸۳)، ص ۴۵-۴۲؛ مرتضی مطهری، ربان بانک و بیمه، (تهران: صدرا، ۱۳۶۴)، ص ۲۹۷.

نخست: اصل بر لزوم قراردادها می باشد و تا زمانی که خلاف آن ثابت نشود این اصل در مورد قرار داد و عقد حکم فرما خواهد بود.^۱

دوم: بر اساس آیه شریف «اوفوا بالعقود» و حدیث مشهور «المؤمنون عند الشروطهم» اصل بر لازم بودن عقود می باشد.

سوم: در قانون مدنی ما آمده است، عقودی که بین افراد بر اساس قانون منعقد شده باشد، برای طرفین لازم است، مگر اینکه خلاف آن ثابت شود.^۲ در این خصوص ماده ۱۸۵ قانون مدنی می گوید: «عقد لازم آن است که هیچ یک از طرفین معامله حق فسخ آن را نداشته باشد مگر در موارد معینه».

از جمله خصوصیت بارز عقد بیمه الحاقی بودن آن می باشد،^۳ علت اینکه حقوقدانان، بیمه را بعنوان یک عقد الحاقی معرفی کرده اند، این است که شرکتهای بیمه (بیمه گران) بعنوان طرف قوی قرار داد، فرم های چاپی و مخصوص را از قبل تهیه کرده و بیمه گذاران با پر کردن جاهای خالی فرم، و بدون اینکه در مورد شرایط عمومی آن بحثی کنند به آن ملحق می شوند. درحقیقت قراردادهایی که بیمه گذاران با موسسات بیمه های داخلی و خارجی بین المللی تنظیم می کنند خودرابع قواعد پیش ساخته آنان می نمایند.

یکی از حقوقدانان خارجی در مورد قرار داد بیمه چنین می گوید: «متن فشرده ای که مواد بسیاری در آن گنجانده اند و اکثر مراجعین حتی از آن سردر نمی آورند و یا از فهم آن عاجز می باشند، ولی مجبور به امضای آن هستند».^۴

۱- مهدی شهیدی، حقوق مدنی: اصول قراردادها و تعهدات، ج ۲ (تهران: عصر حقوق، ۱۳۷۹)، ص ۲۵۳؛ اسد... لطفی، بررسی اصل لزوم در عقود اسلامی (همدان: دانشجو، ۱۳۷۶)، ص ۲۸.

۲- ماده ۲۱۹ قانون مدنی.

۳- توفیق عرفانی، قرارداد بیمه در حقوق اسلام و ایران (تهران: کیهان، ۱۳۷۱)، ص ۴۷؛ ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی: اعمال حقوقی، قرارداد - ایقاع (تهران: بهمن برنا و انتشار، ۱۳۷۸)، ص ۱۹؛ مهدی شهیدی، حقوق مدنی، تشکیل قراردادها و تعهدات، ج ۱ (تهران: مجد، ۱۳۸۰)، ص ۸۸؛ عبدالمجید امیری قائم مقامی، حقوق تعهدات: نظریه کلی تعهدات قانون مدنی، ج ۲ (تهران: دانشگاه تهران [بی تا]، چاپ چهارم ۱۳۵۶)، ص ۶۲؛ ناصر کاتوزیان حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها، ج ۱ (تهران: انتشار و بهمن برنا، ۱۳۷۶)، چاپ ششم ۱۳۸۳، ص ۲۶-۲۵.

۴- تالر به نقل از توفیق عرفانی، پیشین، ص ۴۷.

بیمه عقد مستمر می باشد، بنابراین طرفین در طول مدت عقد، با یکدیگر در ارتباط هستند و التزام یک طرف در مقابل التزام طرف دیگر قرار می گیرد.^۱ برخی از عقود اثر آن آنی است و به محض انعقاد قرارداد آثار خود را بر جای می گذارد، اما عقد بیمه اثر آن آنی نیست بلکه آثار آن به طور مستمر در طول عقد به وجود می آید.

بیمه از سوی فقها بعنوان یک مسأله مستحدثه مورد بررسی قرار گرفته و برخی آن را بعنوان معاملات جدید که در زمان شارع اسلامی وجود نداشته است، از نظر اجتماعی و دینی مورد بحث قرار داده، و به مقایسه آن با سایر معاملات شرعی پرداخته اند.^۲

برخی از فقها در مورد صحیح و شرعی بودن عقد بیمه ایرادات متعددی مطرح نموده اند گروهی با قیاس بیمه با قمار و با آن راحرام و باطل اعلام کرده اند، در رد ایرادات این گروه، گفته شده است که قیاس از نظر شیعه اعتبار ندارد و آن را نمی پذیرند.^۳

لازم است متذکر شویم بدانید که قیاس به دو نوع منصوص العله و مستنبط العله تقسیم می شود که ظاهراً در فقه شیعه قیاس مستنبط العله را حجت نمی دانند.^۴

گروهی دیگر با بیان اینکه معوض در قرارداد بیمه مجهول است و جهل عوضین موجب غرر و در نهایت عقد غرری باطل می باشد، بنابراین عقد بیمه باطل است. معلوم بودن مورد معامله یکی از شرایط صحت معاملات می باشد،^۵ لذا مورد معامله نباید مجهول باشد.^۶ برخی با مقایسه عقد بیمه شخص ثالث با ضمان ما لم یجب معتقدند که با توجه به اینکه سبب ضمان به وجود نیامده است

۱- ایرج بابایی، پیشین، ص ۳۹؛ توفیق عرفانی، پیشین، ص ۴۹؛ ابوالقاسم نقیبه؛ "عقد بیمه از دیدگاه حقوق و تعهدات"، رهنمون ۳ و ۲ (زمستان ۱۳۷۱): ۱۵۴.

۲- شیخ حسین حلی، "عقد بیمه در حقوق و فقه"، ترجمه: حسینقلی حسینی نژاد، تحقیقات حقوقی، ۱۷ و ۱۶ (پاییز ۱۳۷۴ تا بهار ۱۳۷۵): ۲۹۸ و ۳۰۳.

۳- ابوالحسن محمدی، مبانی استنباط حقوق اسلامی و یا اصول فقه (تهران: دانشگاه تهران، [بی تا]، چاپ دهم ۱۳۷۷)، ص ۱۹۴.
۴- از آنجایی که حقوق ایران در جمهوری اسلامی مبتنی بر فقه شیعه و به طوریکه مذهب شیعه امامیه قیاس مستنبط العله حجت نیست، به این نتیجه می رسیم که در حقوق کنونی قیاس مستنبط العله را نمی توان بکار بست ولی اقسام دیگر آن را می توان به کار برد. (همان، ص ۱۹۸).

۵- مهدی شهیدی، پیشین، ص ۲۹۵ و ۲۷۵.

۶- نک، سید حسن وحدتی شبیری، مجهول بودن مورد معامله (قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۹).

بنابراین عقد بیمه موجب ضمان ما لم یجب می شود. پس عقد بیمه باطل می باشد. اما در رد عدم صحت ضمان ما لم یجب یکی از فقهای شیعه اعلام نموده اند که هیچ دلیل بر عدم صحت «ضمان ما لم یجب» نداریم،^۱ بنابراین نمی توان برای بطلان عقد بیمه به این مساله استناد کرد. برخی با بیان اینکه معوض در قرارداد بیمه مجهول است و موجب غرری شدن عقد می شود، بیمه را باطل اعلام کرده اند. غرر را اینگونه تعریف نموده اند: «غرر در لغت به معنای خطر است و خطر به معنای مصدری یعنی در معرض هلاک و تباهی بودن».^۲ قاعده غرر برگرفته از حدیث «نهی النبی عن بیع الغرر» می باشد، در این خصوص برخی از فقها مانند شیخ طوسی در «خلاف»^۳ ابن ادریس در «سرائر»^۴ و شهید ثانی در «مسالك الافهام»^۵ بر بطلان معامله غرری اتفاق نظر دارند.

در مورد غرری بودن بیمه اختلاف نظر وجود دارد، چرا که برخی معتقدند که پیامبر بیع غرری را باطل اعلام کرده و برخی معتقدند که تمام معاملات غرری باطل است. بنابراین اگر بیع غرری باطل باشد، شامل بیمه نمی شود.^۶ اما برخی اعتقاد دارند که غرر اختصاص به بیع ندارد. و تمام عقود معوض را در بر می گیرد، لذا بر مبنای این نظر بیمه نیز غرری می شود و باطل است.^۷ یکی از حقوقدانان اهل سنت در مورد غرری بودن عقد بیمه اینگونه می گوید: «آنان که بیمه را باطل دانسته اند می خواهند بگویند که در بیمه قمار، ربا و غرر است و حال آنکه بیمه با قمار از نظر شکل و عمل و جهت اقتصادی تفاوت فراوان دارد. با تحول و تطوری که اجتماع کرده و آگاهی هایی که نسبت به معاملات به وجود آمده است، جای غرر نمی ماند و امروزه جامعه به سمتی می رود که مساله بیمه یکی از ضروریات تجارت بین الملل شده است که با این وصف جای ایرادی باقی نمی ماند»^۸

۱-سید محمد کاظم طباطبایی یزدی، عروه الوثقی، کتاب الضمان، (قم: صیدا، ۱۳۴۹ هـ.ق)، مساله ۳۸.

۲-ابوالحسن محمدی، قواعد فقه (تهران: نشر یلدا، ۱۳۷۳)، ص ۶۷.

۳-ابو جعفر محمد بن حسن طوسی، خلاف، ج ۳ (قم: لیبی تا)، ص ۹۵، مساله ۲۸.

۴-ابو جعفر محمد بن منصور، سرائر، ج ۲ (قم: لیبی تا)، ص ۳۲۲.

۵-زین الدین بن نور الدین عاملی، معروف به شهید ثانی، شرح بر شرایع محقق، ج ۳ (قم: چاپ سنگی: لیبی تا)، ص ۱۷۲.

۶-محمد حسین ابراهیمی، بیمه و تأمین اجتماعی از دیدگاه اسلام (تهران: کویر، ۱۳۷۵)، ص ۱۱.

۷-احمد جمالزاده، بررسی فقهی عقد بیمه (قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۰)، ص ۵۷.

۸-عبدالرزاق احمد سنهوری، الوسیط، ج ۷، (قاهره: دارالنشر للجامعات مصریه، ۱۹۵۲)، ص ۱۰۸۹.

یکی از حقوقدانان کشورمان، با بیان این مطلب که اگر علت یا سبب را در عقد بیمه در نظر بگیریم، روشن می شود که علت بیمه، امنیت خاطری است که نسبت به آینده برای بیمه گذار ایجاد می شود ایشان معتقدند که بیمه نسبت به غرر و اصل رفع ابهام حالت استثنایی دارد.^۱

یکی از فقهای شیعه در این رابطه بیان داشته اند، که معوض، در عقد بیمه پول نیست که در مقابل عوض قرار گیرد، تا ما بتوانیم بگوییم مبلغ آن مجهول است و باعث غرری شدن عقد بیمه و در نهایت بطلان آن شود، بلکه بیمه گذار در مقابل پولی که، بعنوان حق بیمه پرداخت می کند، بیمه گر به او تامین و آرامش خاطر می دهد.^۲ بیمه بر مبنای تعاون بر نیکی و تقوی می باشد «تعاونوا علی البر و التقوی»^۳

بیان مسئله

در خصوص بیان موضوعی عنوان تحقیق باید بگوییم که به طور کلی واژه شرط در دانش های مختلف مانند فلسفه، اصول، فقه و حقوق استعمال می شود و در هر کدام از آنها معنای مخصوص به خود دارند. اما در این تحقیق هدف ما از بیان شروط ضمن عقد در اصطلاح حقوقی به معنای اعم و موسع آن می باشد. به عبارت دیگر باید گفت با توجه به اینکه شرایطی توسط بیمه گران از قبل آماده شده است که در زمان انعقاد عقد بیمه شخص ثالث بیمه گذاران بدون اینکه حق اصلاح یا تغییر این شرایط را داشته باشند صرفاً باید به آن ملحق شوند و این شرایط که تحت عنوان شرایط عمومی بیمه نامه شخص ثالث می باشد ترکیبی از شرایط عمومی و شروط ضمن عقد به معنای اخص کلمه می باشند. لذا از آنجایی که مقصود ما از این تحقیق نقد و بررسی این شرایط

۲- سید حسن وحدتی شیرازی، پیشین، ص ۲۱۶ و ۲۰۵.

۳- مرتضی مطهری، پیشین ص ۲۸۱-۲۸۰.

۴- مائده (۵) آیه ۲؛ حدیثی از امیرمؤمنان نقل شده که می تواند مبنای بیمه های اجتماعی قرار گیرد. گفته اند: پیرمردی نابینا از مقابل دیدگان حضرت عبور کرد علی (ع) پرسید: ما هذا؟ یعنی این چه حالتی است که در او می بینیم؟ گفتند او نصرانی است. فرمودند تا آن جا که توان داشت، از او کار کشیدید. اکنون که ناتوان شده او را رها کرده اید! از بیت المال هزینه زندگی او را بردارید (شیخ طوسی، التهدیب، ج ۶، ص ۲۹۳) از این حدیث استفاده می شود کارگر به خاطر تلاشی که در راه بهبود وضع اقتصادی جامعه انجام می دهد، حق پیدا می کند تا به هنگام عجز و بیکاری، مورد حمایت اجتماع قرار گیرد. (به نقل از سید حسن وحدتی شیرازی، پیشین، ص ۲۰۴).

است، بنابراین برای اینکه توانسته باشیم به این مقصود نائل آمده باشیم و هر دو دسته موارد فوق (شرایط عمومی و شروط به معنای اخص کلمه) را بررسی کرده باشیم با مطرح کردن این موضوع تحت عنوان شروط ضمن عقد در بیمه شخص ثالث آن را مورد بررسی قرار داده‌ایم.

لذا برای خوانندگان این تصور اشتباه، ایجاد نشود که در این تحقیق صرفاً شروط ضمن عقد به معنای اخص کلمه مورد نظر بوده است بلکه منظور و هدف ما از بیان شروط ضمن عقد به معنای اعم آن می باشد. پس با مد نظر قراردادن این مساله هر کدام از این شروط را مورد نقد و بررسی حقوقی قرار خواهیم داد.

-اهداف پژوهش

اهداف این پژوهش را می توان در چند بند ذیل خلاصه کرد:

- معرفی و شناخت بهتر بیمه شخص ثالث و بررسی اهمیت و جایگاه آن در زندگی ماشینی امروز و نیز بیان محاسن و فواید این نوع از بیمه برای دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی از یک طرف و اشخاص ثالث و زیان دیدگان از طرف دیگر؛
- بررسی این مساله که قانونگذار به شرکت های بیمه این مجوز را داده که در ضمن عقد بیمه شخص ثالث این شرایط را قرار دهند؛
- بیان این موضوع که اجباری بودن این نوع بیمه برای دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی با آزادی و اختیار افراد در انعقاد قرارداد مغایرت ندارند؛
- بررسی فلسفه ایجاد بیمه و خصوصاً بیمه اجباری شخص ثالث و نیز مصالح و مقتضیاتی که باعث شده این نوع از بیمه به صورت اجباری در آمده و دارندگان وسایل نقلیه مکلف به خرید آن شوند.

اهمیت تحقیق

موضوع این تحقیق در مورد بررسی شروط ضمن عقد در بیمه شخص ثالث می باشد. با توجه به عنوان ملاحظه می شود که موضوع تحقیق از تلفیق دو قسمت تشکیل شده است. در قسمت اول شروط ضمن عقد و در قسمت دوم بیمه شخص ثالث، بنابراین برای بیان اهمیت موضوع در اینجا این دو قسمت را از هم جدا نموده و مختصری در مورد هر کدام صحبت خواهیم کرد.

۱- شروط ضمن عقد: در خصوص شروط ضمن عقد باید بگوییم که این موضوع یکی از مباحث مهم و بحث برانگیز در میان فقها بوده، و در کتب فقهی خود مبحث مستقلی را به بیان این موضوع اختصاص داده اند. از جمله فقهایی که این موضوع را مورد بررسی مفصل قرار داده اند شیخ انصاری در کتاب مکاسب می باشند، و بعد از ایشان نیز فقها به بحث و بررسی این موضوع پرداخته اند. بحث شروط ضمن عقد یکی از مباحث علمی و عملی در زمینه فقه معاملات و عقود بوده و به همین خاطر مورد توجه خاص قرار گرفته است.^۱

حقوقدانان کشورمان نیز در مورد شروط ضمن عقد در کتب حقوق مدنی فصل مستقلی را به بیان این موضوع اختصاص داده اند.^۲

علت اینکه شروط ضمن عقد مورد توجه حقوقدانان قرار گرفته، این بوده که تا قبل از تدوین قانون مدنی چون از سوی فقها شرط ابتدایی الزام آور نبوده و طرفین باید اراده خود را در قالبهای ویژه یا عقود معین می ریختند، لذا شروط ضمن عقد از اهمیت خاصی برخوردار بودند. اما با تدوین ماده ۱۰ قانون مدنی، این فایده از بین رفته است و دیگر لازم نیست که شروط افراد در قالب یکی از عقود معین باشد. با وجود این هنوز شروط ضمن عقد یکی از مفیدترین وسایل احترام

۱- روح الله موسوی خمینی، کتاب البیع (تهران: وزارت ارشاد اسلامی، ۱۴۰۷هـ.ق)؛ علی ایروانی غروی، حاشیه مکاسب، ج ۲ (قم): کتاب فروشی نجفی، ۱۳۷۹هـ.ق)؛ محمد حسین غروی اصفهانی، حاشیه المکاسب (قم: در المصطفی لایحه التراث، ۱۴۱۸هـ.ق)؛ ابوالقاسم خوئی، مصباح الفقاهه (قم: موسسه انصاریان، [بی تا]).

۲- سید حسن امامی، حقوق مدنی، ج ۱ (تهران: اسلامیه، ۱۳۴۰، چاپ بیستم ۱۳۷۸)، ص ۲۷۱ به بعد؛ ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی: اعمال حقوقی...، پیشین، ص ۲۹۶ به بعد، مهدی شهیدی، حقوق مدنی ۳ تعهدات (تهران: مجد، ۱۳۸۰، چاپ هفتم ۱۳۸۴)، ص ۷۹ به بعد.

به حاکمیت اراده می باشد، چرا که افراد می توانند با شروط ضمن عقد، قرارداد و عقد را به چهره دلخواه خود در آورند و بر خلاف قوانین تکمیلی توافق کنند.^۱

۲- بیمه شخص ثالث: بیمه اتومبیل شامل سه نوع ذیل می شود که دو نوع اول اختیاری است و افراد در خرید آن آزاد هستند و می توانند از خرید آن خودداری کنند. اما نوع سوم به صورت اجباری می باشد و دارندگان وسایل نقلیه مکلف هستند این نوع بیمه را خریداری نمایند.

- بیمه بدنه اتومبیل

- بیمه حوادث و سرنشین

- بیمه شخص ثالث

در اینجا باید متذکر شویم که در کتب و مقالات هر جا که از بیمه اتومبیل نام برده شده است مقصود نویسندگان از بیمه اتومبیل، بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری در مقابل شخص ثالث می باشد که در میان مردم به بیمه شخص ثالث معروف شده است در میان انواع بیمه های اتومبیل، بیمه شخص ثالث از اهمیت و جایگاه خاصی برخوردار می باشد. کارشناسان بیمه معتقدند که بیمه شخص ثالث فتح باب ارتباط با جامعه بیمه گذار است و چنانچه عرضه این بیمه موجب رضایت بیمه گذار شود، کشش لازم برای خرید یا استفاده از سایر بیمه های مفید و ضروری نیز به وجود می آید. در نزد مردم بیمه شخص ثالث از سایر رشته های بیمه شناخته شده تر می باشد بنابراین اگر بیمه گذاران یا زیان دیدگان از خدمات بیمه ای ناراضی باشند باعث تبلیغ منفی درباره عملکرد شرکتهای بیمه خواهد شد.^۲

بیمه شخص ثالث به دلایل ذیل از اهمیت خاص برخوردار می باشند:

نخست: امروزه حوادث و تصادفات ناشی از وسایل نقلیه موتوری و جبران خسارات ناشی از آن بسیار زیاد می باشند. و از این لحاظ قابل مقایسه با سایر رشته های بیمه نمی باشد، لذا داشتن یک بیمه برای دارندگان اتومبیل امری ضروری و مسلم می باشد.

۱- ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی: اعمال ...، پیشین، ص ۲۹۹.

۲- جلیل مبشری، بررسی سطح رضایت مندی بیمه گذاران و زیان دیده در بیمه های اتومبیل، صنعت بیمه، ۴۹، (تابستان ۱۳۷۹): ۶۵.

دوم: در چند سال اخیر صدور احکام دادگاههای مدنی در مورد جبران خسارات وارده به اشخاص ثالث افزایش یافته و این مساله موجب نگرانی دارندگان اتومبیل شده و تنها روش مطمئن درمقابل آثار مالی آن بیمه اجباری شخص ثالث می باشد.

برخی بیمه شخص ثالث را بعنوان یکی از رشته های نامطلوب از نظر بیمه گر معرفی کرده اند، زیرا که در بیمه شخص ثالث خطر با حق بیمه تناسبی ندارد.^۱ اما بیمه شخص ثالث از نظر عموم مردم دارای این مزیت و حسن می باشد که اشخاص زیان دیده درمقابل حوادث اتومبیل تا میزانی که قانون معین کرده، تامین داشته و غرامت دریافت می دارند.^۲

بیمه شخص ثالث از سوی فقهای شیعه مورد نقد و بررسی قرار گرفته است و اولین فقیهی که در مورد بیمه اتومبیل به بحث و بررسی آن پرداخته شیخ حسین حلی نویسنده کتاب «بحوث فقیهیه» می باشد. ایشان در سال ۱۳۸۱ هجری قمری بیمه شخص ثالث را جایز اعلام کرده اند. بعد از ایشان سید صادق روحانی در سال ۱۳۸۴ هجری قمری در حوزه علمیه قم بیمه اتومبیل را حلال و مشروع دانسته اند.^۳

به طور کلی باید بگوییم که بیمه شخص ثالث از سوی اکثر فقهای شیعه در زمان معاصر مورد بررسی قرار گرفته و آن را جایز و مشروع اعلام کرده اند.^۴ بنابراین با بررسی نظریات جمعی از علمای برجسته شیعه می توان اینگونه نتیجه گرفت که بیمه شخص ثالث را صحیح و مشروع می دانند.

بر عکس فقهای شیعه که خیلی خوش بینانه به مساله بیمه نگاه کرده و سعی در منطبق نمودن آن با موازین اسلامی نموده اند، فقهای اهل سنت نسبت به بیمه و خصوصاً بیمه شخص ثالث بدبینانه

۱- آیت کریمی، «مشکلات بیمه شخص ثالث: (چند راه حل پیشنهادی)»، صنعت بیمه، ۵۲ (بهار ۱۳۷۸): ۲.

۲- آیت کریمی، «نگرشی بر بیمه اتومبیل»، صنعت بیمه، ۱ (بهار ۱۳۶۷): ۴۰.

۳- به نقل از توفیق عرفانی، پیشین، ص ۲۱۳.

۴- جواد تبریزی، رساله توضیح المسائل (قم: دفتر نشر برگزیده، ۱۳۷۴)، ص ۵۱۵-۵۱۴؛ روح الله الموسوی الخمینی، رساله توضیح المسائل (تهران: انتشارات گلی، ۱۳۹۹ هـ.ق)، ص ۵۹۳؛ ابوالقاسم خوئی، منهاج الصالحین، ج ۱ (قم: مدینه العلم، ۱۴۱۰ هـ.ق)، مساله ۲۵؛ ناصر مکارم شیرازی، توضیح المسائل (قم: انتشارات هدف)، [بی تا]، ص ۵۰؛ محمد حسن نجفی مرعشی، توضیح المسائل (قم: فراهانی، [بی تا])، ص ۵۰۲؛ محمد رضا گلپایگانی، توضیح المسائل (قم: دارالعلم قرآن کریم، ۱۳۶۲)، ص ۴۸۸، مرتضی مطهری پیشین، ص ۳۰۹.